

FİKİR GAZETECİLİĞİ VE İLK TÜRK FİKİR GAZETESİ: TERCÜMAN-I AHVAL

Aysun KÖKTENER*

The Opinion Journalism and Tercüman-ı Ahval of the First Turkish Opinion Newspaper

This article covers "The Position and Historical Development of the Opinion Journalism." It specifically focuses on the definition, characteristics and problems of the Opinion Journalism. Partial emphasis also given to its relationship with readers. In the Opinion Journalism, commentary plays an important part, and readers are informed about the aim of certain ideas. There is detailed news in it and it explains and analyses events in detail, in it there is no place for magazine news.

This article also deals with the historical development of the Opinion Journalism in the world and in Turkey. To survey its history in Turkey since the birth of the Turkish press, this article begins with the newspaper "Tercüman-ı Ahval", which was published in 1860's. This newspaper is chosen as the point of departure since it is the first independent Turkish newspaper that represents the Opinion Journalism in Turkey.

.....

Giriş

Gazetenin en çarpıcı tanımlarından biri de "tarihin müsvettesi" olmasıdır. İnsanların yaşamına girdiği 17. yüzyıldan beri tarihi günü

* Dr.

gününe, her ayrıntısıyla izleyen gazete, kitle iletişim araçları içinde hâlâ en etkin konumdadır.

Toplumsal gelişmeye koşut bir gelişim izleyen gazete, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel faktörlerin etkisiyle zamanla türlere ayrılmıştır.

Sanayi Devrimi ile birlikte başlayan süreçte, iletişim teknolojisindeki gelişmeler, tüketim taleplerindeki değişimler ve 19. yüzyılda televizyonun etkisiyle popülerliği artan kitle gazeteciliği yada dar anlamda magazin gazeteciliği, dünya basınında aktif olmaya başlamıştır.

Ancak halen içeriğe önem veren, bilgi ve düşün adına hareket etmeyi hedef haline getirmiş ve sınırlı tirajlarıyla yayın mücadelesi veren fikir gazeteciliği de, gazeteciliğin saygın bir türü olarak varlığını sürdürmektedir.

Bu yazıda ele alınacak olan fikir gazeteciliğinin konumunu belirlemek için öncelikle tanımı, amacı ve özellikleri ortaya konacak, dünyadaki ve Türkiye'deki tarihsel gelişimi, okuyucu profili ve karşılaştığı sorunlar irdelenecek, örnek olarak da ilk Türk fikir gazetesi olarak yayımlanan Tercüman-ı Ahval'in yayın yaşamına kısaca değinilecektir.

Fikir Gazeteciliği Nedir?

Fikir gazeteciliği, çeşitli isimlerle tanımlanmış bir kavramdır. Dünyanın her yerinde ciddi, içerikli, okuyucusuna belli düşünsel hedefler doğrultusunda hizmet götüren gazetecilik türü olarak nitelenmesine rağmen bazen fikir gazetesi, bazen kanaat gazetesi ya da kalite gazetecilik olarak adlandırılmaktadır.

Enver Behnan Şapolyo, bu tür gazeteciliğe opinion (opinyon) gazeteciliği demektedir. Şapolyo'ya göre; Hürriyet, milliyet ve demokrasi fikirleri bu gazetelerde hakim olmuştur. Sosyal, ekonomik ve felsefi problemlerin savunmalarını bu gazeteler yapmaktadır.¹

Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu fikir gazetesini; "yalnız başyazısı, ya da fıkraları ve öbür yazılarıyla değil, her türlü haberi veya resimleri sunuş ve yorumlayış yöntemiyle de belirli bir düşüncenin çizdiği doğrultuda giden ve zamanla okuyucularında bir oy, bir düşünce

¹ Enver Behnan Şapolyo, Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basım, Ankara, 1976, s.7-27.

birikimi meydana getiren, kısacası onları da genel anlamında bir görüşe sahip kılan gazetedir. Daha doğrusu okuyucuları kendi maddi çıkarları veya manevi gereksinimleri doğrultusunda bilinçlendiren gazetedir.” 2diyerek tanımlıyor.

Aziz Nesin ise fikir gazeteciliğine farklı bir konjoktürden bakarak, şöyle bir tanım getiriyor; “fikir gazetesi, toplumsal yapıyı oluşturan her sınıfın kendi öğretisi doğrultusunda olayların haberlenmesi için, haberleri bu doğrultuda yorumlayan, değerlendiren ve okurlarında da bu yönde fikir yaratabilen gazetedir. Bu tanıma göre fikir gazeteleri toplumsal sınıf bilincine vardıkları ve örgütlenmeye başladıkları dönemden sonra oluşabilir. Ondan önceki fikir gazeteleri bu tanıma girmez.”³

Cumhuriyet gazetesi Yayın Kurulu Başkanı ve yazarı İlhan Selçuk; “... Kimi gazete vardır, fikri yoktur, ticaret amacı her şeyden ağır basar. Medyamız bu tür gazetelerle dolup taşıyor; her sayfaya birbirine zıt fikirleri savunan köşeler serpilmiş bir gazete ‘fikir gazetesi’ olamaz...” 4diyerek, fikir gazetesinde düşünsel birlikteliğin altını çizmektedir.

Bir başka tanıma göre; haberle birlikte yorumun ağırlık kazandığı, ünlü yazar ve düşünürlerin gazete sayfalarından halka seslendikleri, gazetede etkinin fotoğraflara değil, kelimelere yüklendiği gazetecilik türüdür⁵, fikir gazeteciliği.

Görüldüğü gibi demokratlıktan, devrimcilikten, sınıf bilincini oluşturma sürecine kadar çeşitli misyonlar yüklenmiştir fikir gazeteciliğine.

Sonuç olarak; fikir gazetesinin, yorumun ağırlık kazandığı ve belli bir düşünsel hedef doğrultusunda okuyucuların bilgilendirildiği, magazinelle yaklaşımlar içinde olmayan bir gazetecilik anlayışıyla yayınlandığını söyleyebiliriz.

2 Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, “İkinci Meşrutiyet Döneminden 1961 Anayasasına”, Türkiye’de Fikir Gazeteciliği ve Sorunları Açık Oturumu Özel Eki, Cumhuriyet , 10 Mayıs 1974 , s.1.

3 Aziz Nesin, “Fikir Gazeteciliği Sınıf Bilinci İle Başlar”, Türkiye’de Fikir Gazeteciliği ve Sorunları Açık Oturumu Özel Eki, Cumhuriyet , 10 Mayıs 1974 , s.3.

4 İlhan Selçuk, “Birin ilığı Beyaza Verdiler...”, Cumhuriyet, 10 Eylül 1995.

5 Nurdogan Rigel Haber, Çocuk ve Şiddet, Der Yayınları: 166, İstanbul, 1995, s.42.

Fikir Gazeteciliğinin Amacı ve Özellikleri

Fikir gazeteciliğinin amacı için kısaca, okuyucusunu mesajlarıyla eğitmek ve bilgilendirmek diyebiliriz.

Geniş anlamda ele aldığımızda; önemli toplumsal sorunları, konuları saptayarak, toplumun gündemine getirme ve sunduğu ciddi içerikli haberlerle insanları düşünmeye yöneltmedir.6

Şapolyo, fikir gazeteciliğinin amacının kamuoyunu ileri bir görüşe sahip kılmak olduğunu söylüyor ve “ büyük devrimleri yalnız fikir gazeteciliği meydana getirmiştir. Devrim tarihlerinde bu gazeteciliğin yeri büyüktür” diyerek fikir gazeteciliğinin devrimci, yenilikçi bir özellik de taşıdığını belirtiyor.

Öteyandan fikir gazeteciliğinin en belirgin özelliği, düşünceye, yoruma ağırlık vermesidir.

Bu tür yayınların içeriklerinde açıklama, özgeçmişine değinme, derinliğine olayları anlatma, çözümleme, yorumlama örnekleri yer almaktadır. Kültür ve sanat haberlerine geniş ölçüde yer verilmektedir.

Fikir gazetesi; para kazandıran, çok satış yapması gereken bir işletme olarak ele alınmaz. Demografik yapısı belirlenmiş hedef kitesinin düşünsel ihtiyaçlarına hitap eder. Bu gazetelerin haberlerinde duygulara hitab eden, şiddet ve cinsellik içeren verilere yoğunluk kazandıracak bir yazım örgüsü bulunmaz. Bilgi yoğun haberciliğe ağırlık verilir.7

Fikir gazetelerinde ciddi içerikli haberler yanında, yorumlara, çeşitli görüşlerin değerlendirildiği makalelere rastlamak olağandır. Çeşitli görüşleri savunan sütun ve köşe yazarları, uzmanlaşmış muhabirlerin hazırladığı çeşitli toplumsal konuları içeren sayfalar ve bölümler, bu tür gazetelerin sayfalarını oluştururlar. Tirajları ise, yönelmek istedikleri kümelerin görüşlerine uygun geldiği ölçüde yükselir veya alçalır. Yalnız magazin gazetelerine oranla, satışlarının dağılımlarının düşük olduğunu söylemek yanlış olmaz8

Nezih Demirkent ise, fikir gazeteciliğinin “olmazsa olmaz” özelliklerinin başında uzman bir kadroya sahip olmasının geldiğine dikkat çekiyor:

6 Oya Tokgöz, **Temel Gazetecilik**, 3.b., İmge Kitabevi Yayınları: 89, Ankara, 1994, s.273.

7 Rigel, a.g.e., s.42.

8 Tokgöz, a.g.e., s.273.

“Fikir basını, bir uzmanlar kadrosuyla oluşur. Bu basının belli kuralları vardır. Belli ölçüler hemen her gün uygulanır. Bu ölçü daima olaydan uzak, fikirden yanadır. Yani bu tip yayın organlarında olaylar daima ikinci, hatta bazen üçüncü alana itilirler.

Daha değişik bir görünüşle üç-beş yazarın, üç-beş yazısı ile bir fikir gazetesi yayınlamak mümkün değildir. Mutlaka uzman bir kadroya ihtiyaç vardır ve uzman kadronun da belli ölçüler içinde kalması sağlanmalıdır.”⁹

Fikir Gazetesinin Okuyucu Profili

Toplumunu belirli bir görüşü savunarak, bilinçlendirme görevi yapan fikir gazetelerinin okuyucuları, genelde yüksek eğitim görmüşlerdir.

Gazetenin ilgi çeken bölümlerini büyük bir dikkatle okuyan bu okuyucu topluluğunun yarısı toplumun üst-orta sınıfındadır.¹⁰

Genel olarak idealist insanların gazetesi olduğu söylenen fikir gazetelerinin okuyucu profiline ülkemizden Cumhuriyet gazetesinin okuyucularını örnek olarak verdiğimizde şu verilerle karşılaşmaktayız.

“Yöntem” Kamuoyu Araştırma Şirketi tarafından yapılan araştırmalara göre Cumhuriyet gazetesinin okur profili şöyledir:

Eğitim durumu: %8’i ilkokul, % 12’si ortaokul, % 34’ü lise, % 46’sı üniversite mezunudur.

Yaş grubu olarak: % 14’ü 15-24, % 41’i 25-34, % 23’ü 35-44, % 14’ü 45-54, % 8’i 55 ve üstüdür.

Siyasi eğilimleri: % 26’sı merkez sağ, % 57’si sosyal demokrat, % 2’si radikal sağ, % 16’sı radikal sol’dur.¹¹

Anadolu Üniversitesi’nin Türkiye’de posta kodu itibarıyla anket uyguladığı 350.000 denekten gelen cevaplar doğrultusunda yaptığı değerlendirme sonucunda; Cumhuriyet okuyucularının tamamına yakını (% 91.20’si) gazetesinin haberlerine güvenmektedirler.

Bu okuyucuların % 42.30’u Milliyet’i, % 26.10’u Hürriyet’i, % 19.50’si Sabah’ı ikinci gazete olarak almaktadırlar.¹²

⁹ Nezih Demirkent, *Sayfa Sayfa Gazetecilik*, 1.b, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1982, s.44.

¹⁰ Önder Şenyapılı, “Cumhuriyet’in Ellinci Yılında Türk Basını”, (1973-1974 Yunus Nadi Armağanı Yarışması için hazırlanan, basılmamış notlar) s.32.

¹¹ Bülent Gündoğmuş, “Ya Ansiklopedi Savaşları Ya Okur Profili”, *Marketing Medya Dergisi*, Yıl:1, S:12, Ocak 1994, s.14.

Cumhuriyet gazetesi kendi okurunun profilini "70. Yıl Özel Eki'nde" şöyle çiziyor: "Diğer gazetelere göre en yüksek eğitim düzeyine sahip okur kitlesi Cumhuriyet'tedir. Cumhuriyet okuru çağdaş, eğitilmiş, profesyonel, örnek kişilerdir. Ve uluslararası yöneticilerle özdeşler. Yüksek toplumsal düzeydeki bu okurlar dikkate alındığında % 36 gibi en yüksek orana sahiptirler.

Bir Cumhuriyet'i 5 kişi okur. Cumhuriyet okuru gazetesine bağlı ve gazetesine sahip çıkan okurdur. Okurlarının % 70'i sürekli satın aldıkları yerde Cumhuriyet'i bulamadıklarında gazetelerini başka satış noktalarında aramaktadırlar. Okurlarının % 58'i gazetesini evinde okumaktadır. Cumhuriyet'i satın alan dışında 4 kişi okumaktadır.

Cumhuriyet, geleceğin ailelerini kuracak, değerlerini belirleyecek aydın, çağdaş, ekonomik özgürlüğünü kazanmış kadın okuruna % 44 'lük bir oranla en fazla ulaşabilen gazetedir. En fazla eğitim görmüş ve varlıklı ailelerden gelen Cumhuriyet okuru, örnek alınan, hayranlık duyulan, imrenilen kişilerdir. Rahat yaşamasını bilirler ve yeni olan her şeyi severler. Cumhuriyet okurunun % 29'u bu tanıma giriyor. Buna en yakın gazete okuru % 18'lik oranda kalıyor."

Somut olarak örneklediğimiz fikir gazetesi okurları için; genelde yüksek öğrenim görmüş, çağdaş, gazetesine öncelikle güven duymak isteyen ve belli bir siyasal ideolojiyi savunan insanların ağırlıklı olduğu bir okuyucu kitlesidir diyebiliriz.

Fikir Gazeteciliğinin Karşılaştığı Sorunlar

Cumhuriyet gazetesinin 1974 yılında düzenlediği ve özel ek olarak yayımladığı "Türkiye'de Fikir Gazeteciliği ve Sorunları" konulu açık oturumda, Prof.Dr. Tarık Zafer Tunaya fikir gazeteciliğinin karşılaştığı sorunları şöyle özetliyor: " *Fikir gazeteciliği tehlikededir. Çünkü bir fikrin yayınlanabilmesi için üç vizeden geçmesi lazımdır. Birinci vize siyasi iktidarın düzenlediği hürriyetçi sistem, basın hürriyeti düzenlemesi, ikincisi gazetelerin büyük işletme olarak kendi içlerindeki aşamalar, üçüncüsü gazetelere hakim olan ekonomik kuvvetler. Bütün bunların ancak birleşmesiyle ve bunlar arasında bir anlaşma olmasıyla bir siz bir fikri yayabilirsiniz."*

12 Türkiye Gazeteciler Cemiyet, **Basın Kendini Sorguluyor**, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları: 43, İstanbul, 1996, s.68.

Aynı açık oturumda konuşan Sabahattin Selek ise fikir gazeteciliğinin karşılaştığı ekonomik sıkıntılar üzerinde duruyor ve verdiği somut örneklerle basının bugünkü tipolojisini yıllar öncesinden analiz ediyor: “*Hangi gazetede çok reklam görürseniz o gazetenin satışı sürekli olmasa bile belirli bir tempo içerisinde yükselmektedir. Şimdi ekonomik yapının bu özelliğinden dolayı gazetelerde, okunan gazeteler ve fikir gazeteleri arasında bir eşitsizlik oluyor. Fikir gazeteciliğine fazla önem vermeyen gazeteler başka kuvvetleri de yanlarına alarak, büyük reklamlar, hediye dağıtmak, ikramiye vermek, otomobil dağıtmak ve gazeteleri rotatif baskı tekniğinden renkli baskı tekniğine geçirerek daha güçlü makina araçları kullanarak hem reklamların büyük kısmını alıyorlar, hem de satışlarını arttırmak olanağını buluyorlar. Herşeyden önce fikir gazetesi okuyucusu, bulvar gazetesi okuyucusu kadar hiç bir yerde fazla değildir. Hele bizim gibi henüz gelişmekte olan ülkelerde fikir gazetelerine rağbet diğer gazetelere gösterilen rağbet ölçüsünde olmadığı için satışı mütevazî kalmakta, satış yükselmedikçe reklamların da büyük kısmı diğer gazetelere kaymaktadır. Bu mali sıkıntı içerisinde fikir gazeteleri bugün halen resmi ilan ve resmi reklam, yani kamu kesiminden beslenmek suretiyle ayakta durabilmektedirler. Şimdi bu etkinin yani ekonomik yapının basın üzerindeki etkisinin fikir gazeteleri kısmında başka bir özellik daha meydana çıkıyor. Fikir gazeteleri eğer asıl reklam kaynağını sağlayan sermaye çevrelerinin aleyhine yayın yaparlarsa, onlara karşı gelirlerse, ister istemez onlar da bu gazetelerden reklamlarını esirgiyorlar. Cumhuriyet gazetesi son 4-5 yılda sermaye çevrelerince reklam vermeme suretiyle büyük baskılara maruz kalmıştır. O vakit iki yol kalıyor. Ya batıncaya kadar direnmek veyahut fikrini değiştirmek. Nitekim fikrini değiştirerek ayakta kalmaya çalışan fikir gazeteleri de olmuştur....*

Ekonomik yapının ilanlar dışında fikir gazetelerine yaptığı etkilerden birisi de yine fikrinden dolayı, Türkiye’deki dağıtım düzeninin belli ellerde toplanmış olması veyahut evvelce fikirle hiç alakası olmayan köprü altında yetişmiş bir takım cahil adamların elinde olmasından ileri geliyor. Mesela Cumhuriyet gazetesini; Anadolu’da ne kadar, ne ölçüde olduğunu bilmiyorum ama, dağıtım araçları ile yerine ulaştığı halde, oradaki bayi “Komünist gazetededir” diye tezgahın altına atmıştır. Ve olduğu gibi iade etmiştir. Dağıtım örgütünün de tarafsız bir kamu kuruluşu haline gelmesi fikir gazeteciliğinin ayakta durmasının başlıca şartlarından biridir. Fakat bugünkü ortamda böyle bir kuruluşa

gidileceğine pek ihtimal vermiyorum. Çünkü büyük gazetelerin güçlü dağıtım birlikleri vardır. Bunlar sanıyorum ki böyle bir örgüt içerisinde birleşmekte fayda ve menfaat görmeyeceklerdir.

Özet olarak içinde bulunduğumuz ekonomik sistemin ve ekonomik yapının fikir gazeteleri üzerindeki etkisi, fikir gazetelerini büyük ölçüde tehlikeye sokar mahiyettedir.”

Fikir gazeteciliğinde öncelikle siyasi erkin getirdiği baskılar, önemli bir sorun oluşturmaktadır. Türk basın tarihinde hükümetin icraatlarını eleştirdiği için gerekçesiz bir şekilde kapatılan ve sansüre uğrayan bir çok gazete örneği vardır.

Diğer bir sorun da ekonomik olarak ortaya çıkmaktadır. Sınırlı bir sermayeye sahip olan fikir gazeteleri, yayınlarını sürdürebilmek için tarafsızlıklarından ödün vermeden özel sektörden reklam alma ya da kamunun resmi ilanlarını basma uğraşısındadırlar.

Fikir gazeteleri, dönem dönem reklamlar aracılığıyla özel sektörün ve gazeteleri resmi ilanla ya da kağıt sübvansiyonlarıyla destekleyen hükümetlerin baskılarıyla karşılaşmaktadır.

Fikir gazetelerinin karşılaştığı sorunlara, farklı siyasi görüşü taşıyanlar tarafından gelebilecek saldırılar da eklenebilir. Bu olaylara Türk basın tarihinden iki somut örnek olarak; 1945 yılında Tan gazetesinin matbaasının karşıt görüşlü üniversite öğrencileri tarafından yıkılması ve 1979 yılında Cumhuriyet gazetesi okurlarına yapılan saldırılar verilebilir.

Fikir Gazeteciliğinin Dünyadaki Tarihsel Gelişimi

Nermin Abadan fikir gazeteciliğinin başlangıcını ondokuzuncu yüzyıla dayandırarak şöyle gerekçelendiriyor: “XIX. yüzyıl batı gazeteciliğinde kuvvetli şahsi tesirler ağır basmıştır. Gazete sahip ve yazarları -dördüncü kuvvetin temsilcileri sıfatıyla- gerçekleşmesini görmek istedikleri sosyal reform ve değişmelerin gayelerini ve ana fikirlerini okuyucularına telkin etmeğe çalışıyorlardı. Bu sebeple XIX. yüzyılda “Kanaat Gazeteleri” (Journal D’opinion) hemen bütün batı memleketlerinde ağır basıyordu ve karşımıza ateşli saldırgan başmakalelerin yazıldığı belli dünya görüşlerini savunan ve genel olarak gazete sahiplerinin basına hakim oldukları bir devir olarak çıkıyordu.”¹³

¹³ Nermin Abadan, "Gazeteciliğin Gelişim Safhaları", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt XVI No.1, Mart 1961, s.127.

Gerçekten de XIX. yüzyıl gazetesinin ve gazeteciliğinin gelişmesi, kurumsallaşması bakımından pek çok köklü değişikliğin görüldüğü bir yüzyıldır. XIX. yüzyılın ortalarından itibaren, seçkin gazetecilik anlayışından halka dönük gazetecilik anlayışına ve kitle gazetesine geçiş, gazetesinin XIX. yüzyılda doruk noktasına ulaşmasını sağlamıştır. Gazetecilikte “insanın ilgisini çekme anlayışı” olarak nitelenen bu yaklaşımla, ilginçlik, önemlilik, anlamlılık ve sansasyon gibi kavramlar gazetecilikte önemli olmaya yönelmiştir.¹⁴

Kitle gazeteciliğinin bu yüzyılda güncelleşmesi ile fikir gazeteciliğinin ölçütleri ve farklılığı ortaya çıkmış ve gazete yönetiminin daha bilinçli bir yayın politikası izlemesine yol açmıştır.

Fikir Gazeteciliğinin Türkiye’deki Tarihsel Gelişimi

Avrupa’da 1609’larda başlayan gazetecilik, Türkiye’ye 1790’larda gelebilmiş, bu tarihte Fransızca gazeteler yayımlanmaya başlamıştır.¹⁵

Türkiye’de ilk gazete 1831’de devlet tarafından haber gazeteciliği şeklinde resmi bir gazete olarak yayımlanmaya başladı. 1840’da özel kişilerin çıkarmaya başladıkları gazeteler de yarı resmi nitelikteydiler.

Cumhuriyet öncesi yayımlanan gazeteler, Vakit gazetesinde 26 Aralık 1877 tarihinde yayımlanan “Umur-ı Siyasiyye ve Nim Resmi (Yarı Resmi) Gazeteler” başlıklı makalede Resmi, Özel ve Yarı Resmi gazete olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Makalede resmi basına kamuoyu tarafından güven duyulmadığı vurgulanarak, bunun yanlışlığı üzerinde duruluyor ve gazetelerin nitelikleri şöyle açıklanıyordu:

“...Medeni memleketlerde resmi gazetelerin önemi çok büyüktür. Binaenaleyh resmi gazeteler gerçeğin dışında bir şey yazmazlar.

Biz de resmi gazetesinin bu önemi kazanamamış olması insanları bu kaynaktan bilgilenme konusunda tereddüde düşürmektedir. Tek tek kişilerin kararsız kalması kamuoyunun da tereddüt içinde olmasını gerektirmez mi?

14 Tokgöz, a.g.e., s.28.

15 Tarık Somer, “Türk Basınının Sorunları Sempozyumu”, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara, 1986,s.2.

Özel gazetelere gelince bu dahi hükümet nazarında itimada layık görülüyor. Özel gazetelerin iyi niyeti gözönüne alınmayarak içeriğinde daima kötü niyet aranır. Halbuki bu da pek büyük yanlışlıktır. Gelişmiş ülkelerde özel gazeteler o kadar önemlidir ki hükümetler insanların fikir ve eğilimlerini daima özel gazetelerin gidişatına bakarak tespit ederler. Gerçi özel basında bazı kötü niyetli olanlar çıkar ama bunların sayısı çok az olur....

Yarı resmi gazetelere gelince Avrupa'da bunun önemi hem resmi hem özel gazetelerin toplam önemi kadardır.

Yarı resmi gazeteler öyle gazetelerdir ki onlar hükümetin en mühim mevkileri tarafından bilgilendirildiği için resmi bilgilere resmi gazeteler kadar belki onlardan daha fazla vakıf olurlar....

Bizim ülkede yarı resmi gazetelerin henüz ortaya çıkmadığına hükmederek buna şaşmamalıdır. Bir zamanlar bazı gazeteler hükümet tarafından doğru bilgiler ile bilgilendirilmeye başlanmış ise de bu hal o kadar suistimal edildi ki kalemlerinde olan kuvveti yalnız riyakarlığa hasrettikleri için önceleri var olan değerlerini de kayıp etmişlerdir.”¹⁶

Şapolyo'ya göre ise; çeşitli dönemlerde gazetelere sansür konulunca , fikir gazeteleri Avrupa'da çıkarıldı. Hürriyet rejimini müdafaa ettiler. İkinci Meşrutiyet gazeteciliği ise parti gazeteciliğine önem verdi, muhaliflerine göz açtırmadı. Cumhuriyet devrinde Türk basını hürriyet rejimi içinde, daha ziyade fikir ve içtihad gazeteciliği ve bir kısım gazeteler de haber gazeteciliği şeklinde yayımlarına devam etmişlerdir.

Ord.Prof.Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Cumhuriyet Gazetesinin 1974 yılında düzenlediği “Türkiye’de Fikir Gazeteciliği ve Sorunları” açık oturumunda, Türkiye’de fikir gazeteciliğindeki önemli dönemleri şöyle sıralıyor: “Fikir gazeteciliği açısından en önemli virajlar, bizim kanımızca ikinci meşrutiyetin kısa bir dönemi, Ulusal Kurtuluş Savaşı dönemi, Cumhuriyet’in ilanından sonra 1925-1930 yıllarının reform dönemi nihayet en önemlisi olan 27 Mayıs 1960’dan sonraki dönemdir. En önemlisi dedim, çünkü bu son dönemde Türk halkı kendi ekonomik ve sosyal çıkarları doğrultusunda uyanmağa başlamış ve kendi haklarına sahip çıkan bir ulus olma yoluna girmiştir. Daha doğrusu, onun bu yola girmesi için ortam hazırlanmıştır. İşte bu ortamda türlü yönlerdeki fikirler gelişmiş gazete ve dergi sütunlarına aktarılmaya

16 İlhan Yerlikaya, Vakit Gazetesi (1875-1884), Kırıkale, 1996, s.158-160.

başlanmış, bu fikirler siyasal alana yansımış, bu yansımaya kendi çıkarlarının bu gelişmeden dolayı tehlikeye girdiğini gören çevreleri harekete geçirmiş, 27 Mayıs 1960'dan önceki düzenin özlemi onları sarmış ve bu ters doğrultuda da bir fikir gelişmesi, bir fikir birikimi olmuştur.

Aynı oturumda Prof.Dr. Cavit Orhan Tütengil, Türkiye'de fikir gazeteciliğinin başlangıcını şöyle yorumluyor: " Türkiye'de fikir gazeteciliğinin başlangıçları bizi günümüzden 114 yıl daha geriye götürür. Çünkü Türkiye'de gazeteciliğin başlama tarihi başkadır. tahmin edeceğimiz gibi fikir gazeteciliğinin başlama tarihi başkadır, ve daha sonradır. Biz Türkiye'de fikir gazeteciliğini iki başlangıçtan yola çıkarak izlemek ve değerlendirmek tecrübesine gireceğiz. 1860'da ulusal basın içinde yer alan bir gazete olarak Tercüman-ı Ahval ve 1865'den bu yana bölge basını içinde yer alan Tuna gazetesi ve onun devamıdır."

Yine aynı açık oturumda konuşan Aziz Nesin ise bilinen anlamda fikir gazeteciliğinin Tercüman-ı Ahval'le başlamadığını, sınıf bilinci ile ortaya çıktığını söylüyor. "Türkiye'de 1950'den sonra yavaş yavaş başlayan fikir gazeteciliği, 1960'da gelişen ve bugün olmadığını söyleyemeyeceğimiz, ama tümüyle de somut olarak var diyemeyeceğimiz fikir gazeteciliğinin işlev olarak iki olayına tanık olduk biz yaşadığımız süreçte.

Çünkü fikir gazeteciliği var demek yalnız fikir yazuları demek değildir. Hatta sınıfsal açıdan bile olsa okurların cevap vermesi, tepki göstermeleri demektir. İki olaya tanık olduk ki bunlar önemlidir. Bir tanesi 1961 yılında yeni çıkan Tanin gazetesinde oldu. Tanin gazetesi sosyal bir gazete, başlığıyla çıktı ve büyük ilgi gördü. 48.000 satışa ulaştı. Birden bire yazarlarından biriyle yazı işleri müdürü tutuklandı. Gazetenin sahibi o yazarın kendi kadrosunda olmadığını ilan etti, 2 günde 3.000'e düştü satış. İşte bu okurların verdiği cevaptır. Ve o gazetenin fikir gazetesi olduğunu gösterir.

İkinci örnek: Cumhuriyet gazetesinin başına gelmiştir. Yazarlar kadrosu değiştirildiği zaman büyük tiraj birdenbire düşmüştür. İşte o zaman anlarız ki bu işlevden, bu eylemden fikir gazetesi niteliğine kazanmıştır bir gazete. Bu tepkiler olmadıkça fikir gazetesi, fikir gazetesi sayılmaz, içinde fikir olsa bile."

İlk Fikir Gazetesi Olarak Adlandırılan Tercüman-ı Ahval ve Öncelleri

Bilindiği gibi Osmanlı İmparatorluğunda yayımlanan İlk Türkçe gazete 1831'de II. Mahmut'un buyruğu ile yayım hayatına başlayan Takvim-i Vakayi'dir. Ancak Takvim-i Vakayi'nin çıkarılmasında, 1828'de Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa tarafından Kahire'de çıkarılmaya başlayan yarı Mısır yarı Türkçe olan Vakay-i Mısriye¹⁷ gazetesi de örnek teşkil etmesi açısından oldukça etkili olmuştur.

Başlangıçta Fransızca, Arapça, Rumca, Ermenice, Farsça nüshaları da yayımlanan Takvim-i Vakayi'nin amacı ; hem habercilik, hem eğitim hem de devlet icraatının herkesçe bilinip buna uyulması ve böylelikle birliğin sağlanması, dolayısıyla kamuoyu oluşturulmasıydı.

Sultan Mahmut'un buyruğu ile yayına başlayan ve devlet faaliyetlerinin kamuoyuna duyurulması amacını taşıyan Takvim-i Vakayi için bugünün Resmi Gazetesi diyebiliriz.

Takvim-i Vakayi'den sonra çıkarılan Ceride-i Havadis,1840'ta William Churchill adlı bir İngiliz tarafından yayımlanmaya başladı. Devletten yardım gören yarı-resmi bir gazete niteliğindeki Ceride-i Havadis, kamuoyu oluşturma yönünden önemli bir katkı getirmedi.

Ceride-i Havadis'in kapatılmasından sonra devamı niteliğindeki Ruzname-i Ceride-i Havadis gazetesi, William Churchill 'in oğlu Alfred Churchill tarafından 1864 yılında haftada 5 gün çıkartılmaya başlandı.

Görüldüğü gibi devlet destekli olan ancak özel kişilerce çıkarılan ilk gazete Ceride-i Havadis ve onun devamı niteliğindeki Ruzname-i Ceride-i Havadis, devlet desteği kesilmemesi için hükümete herhangi bir eleştiride bulunmayıp, parti gazeteciliği statüsünde bir grafik izlemişlerdir.

Türk basın tarihi içinde fikir gazeteciliğinin öncülüğü, 1860 yılında yayım hayatına başlayan "Tercüman-ı Ahval" ile birlikte, Agah Efendi, Şinasi ve Namık Kemal adlarına bağlıdır.¹⁸

Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil'in ve bir çok yazarın Türk basın tarihindeki ilk fikir gazetesi olarak gördüğü Tercüman-ı Ahval 22 Ekim 1860'ta yayımlanmaya başladı.

¹⁷ Alpay Kabacalı, **Türk Basınında Demokrasi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s.10-12.

¹⁸ Cavit Orhan Tütengil, **Cumhuriyet**, 20 Mayıs1966.

Tercüman-ı Ahval; Agah Efendi'nin, Namık Kemal'in, Şinasi'nin birinci planda karşımıza çıktığı bir gazetedir. Tercüman-ı Ahval'in ilk sayısında yer alan önsöz, gazetenin yayın politikasını özetlemektedir. "Söz ve yazı ile kendi vatanının yararına fikirler ileri sürmek insanların doğal bir hakkıdır. Biz de bu doğal hakkı kullanmak istiyoruz. Bunun için de bütün halkımızın anlayacağı bir dille düşüncelerimizi anlatmaya çalışacağız".

Tercüman-ı Ahval'in kurucuları, Paris'te sefaret katipliği yaptığı sırada Batıyı tanımış ve Türk ulusunun da kendi özgün sözcüsü bulunması gereğini farketmiş olan Agah Efendi (1832-1885) ile yine Paris'te eğitim görmüş olan Şinasi Efendi(1826-1871) dir. Tercüman-ı Ahval haftada iki gün diye başlamış, gördüğü ilgi üzerine beş güne kadar çıkmıştır.

Agah Efendi izin başvurusunda, Şinasi ise ilk sayının sunuş yazısında, "ülkede yerli ve yabancı uyruklular her dilde (Türkçe dahil) gazete çıkartmaktadırlar ve hukuklarından daha fazla bir özgürlüğe sahiptirler; buna karşılık Millet-i Hakime'nin (bazan Osmanlı, bazan İslam, bazan da Türk deyimi kullanılır) aynı özgürlüğe sahip gazeteleri yoktur. Parasını kendi ödeyerek, yani devletten yardım almadan, aynı özgürlüğü kullanmak istiyoruz." anlamını taşıyan açıklamalarda bulunurlar.

Tercüman-ı Ahval'in o güne kadar çıkan Türkçe ve diğer gazetelerden kat kat fazla ilgi görmesi, kuşkusuz her şeyden önce, hem dil hem de içerik açısından geniş kitlelerin özlemine yanıt vermesinden ileri geliyordu. Resmi görüşün dışındaki konulara el atabilmesi, toplumun dertlerini dile getirmesi, zamanla okuyucu mektuplarına da yer vermesi, ansiklopedik bilgiler dağıtması bu ilgiyi artıran sebeplerdi. 19

1860 yılında yayın hayatına başlayan Tercüman-ı Ahval'le birlikte fikir gazeteciliğinin doğduğu kabul edilerek, 1960 yılında Fikir Gazeteciliğinin 100. yılı kutlandı. Kutlama dolayısıyla Tercüman-ı Ahval'in çıkışını ve etkilerini yazan gazeteci Fuat Süreyya Oral, yazısında padişahtan şeyhülislam kadar üst düzey yetkililerin Tercüman-ı Ahval'den ürperttiklerini belirterek şunları yazıyor: "*İşte başta padişah olmak üzere bütün gazete korkaklarını bundan kurtarmak üzere 100 sene önce bugün, devirlerinin en seçkin iki insanı olan Agah ve Şinasi Efendiler fetvalardan bahseden tamamen resmi Takvim-i Vakayi*

19 Orhan Koloğlu , *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s.32

ile İngiliz gazetecisi William Curchill'e bir cemile olarak bahşedilen imtiyaz ile çıkarılan yarı resmi gazete Ceride-i Havadis'ten başka gazete görmemiş bir memleket dipten doruğa bir sarsılıyor. Başta padişah, yanında sadrazamı olmak üzere, Şeyhülislam bu gazeteden ürperiyorlar. Gazete gerçek, çok şey getiriyor. Şekilde yenilik, muhtevada yenilik, fikirde ilerilik, dilde sadelik. Millet ve memleket sevgisi, birlik kurmak... İşte o tarihten sonradır ki, saltanat diken üstünde oturur oluyor. 6 ay başmakale yazdıktan sonra Şinasi Efendi'ye yazma yasağı, Ağah Efendi'ye de sefaret payesiyle sürgün veriliyor”²⁰ Tercüman-ı Ahval'ın yayını, 792 sayı sonra 1866 yılında sona erdi.

Görüldüğü gibi, o günün koşulları dikkate alındığında büyük bir cesaretle, devlet yönetimini eleştiren, ekonomik ve siyasal konularda kamuoyuna gerçeği yansıtmaya çalışan Tercüman-ı Ahval, Türk fikir gazeteciliğinin temel taşı oluşturmuştur.

Kaynakça

- ABADAN, Nermin, "Gazeteciliğin Gelişim Safhaları", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt XVI No.1, Mart 1961.
- DEMİRKENT, Nezih, Sayfa Sayfa Gazetecilik, 1.b., Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1982.
- GÜNDOĞMUŞ, Bülent, "Ya Ansiklopedi Savaşları Ya Okur Profili", Marketing Medya Dergisi, Yıl:1, S:12, Ocak 1994.
- KABACALI, Alpay, Türk Basınında Demokrasi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.
- KOLOĞLU, Orhan, Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.
- KÖKTENER, Aysun, "Fikir Gazeteciliği ve Cumhuriyet Gazetesi Örneği", (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1996.
- NESİN, Aziz, "Fikir Gazeteciliği Sınıf Bilinci İle Başlar", Türkiye'de Fikir Gazeteciliği ve Sorunları Açık Oturumu Özel Eki, Cumhuriyet , 10 Mayıs 1974.

²⁰ Fuat Süreyya Oral, "100 Yaşında", Son Dakika , 22 Ekim 1960.

- ORAL,Fuat Süreyya, “100 Yaşında”, **Son Dakika** , 22 Ekim 1960.
- RİGEL,Nurdoğan, **Haber, Çocuk ve Şiddet**, Der Yayınları: 166, İstanbul, 1995.
- SELÇUK, İlhan, “Birinciliği Beyaza Verdiler...”, **Cumhuriyet**, 10 Eylül 1995.
- SOMER, Tarkan, “**Türk Basınının Sorunları Sempozyumu**” , Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara, 1986.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan, **Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basım**, Ankara, 1976.
- ŞENYAPILI, Önder, “Cumhuriyet’in Ellinci Yılında Türk Basını”, (1973-1974 Yunus Nadi Armağanı Yarışması için hazırlanan, basılmamış notlar).
- TOKGÖZ,Oya, **Temel Gazetecilik**, 3.b., İmge Kitabevi Yayınları: 89, Ankara, 1994.
- Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, Basım Kendini Sorguluyor**, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları: 43, İstanbul, 1996.
- TÜTENGİL, Cavit Orhan, **Cumhuriyet**, 20 Mayıs 1966.
- VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet, “İkinci Meşrutiyet Döneminden 1961 Anayasasına”, Türkiye’de Fikir Gazeteciliği ve Sorunları Açık Oturumu Özel Eki, **Cumhuriyet** , 10 Mayıs 1974.
- YERLİKAYA, İlhan, **Vakit Gazetesi (1875-1884)**, Kırkkale, 1996.

